

Radu PĂIUȘAN
(Universitatea de Vest
din Timișoara) | **Activitatea comunistă în Banat
în ultimele luni ale anului 1944**

Abstract: (Communist activity in Banat in the last months of 1944) In Banat, during this period, there is a growing sympathy of the population towards P.S.D. in the urban environment and, respectively, of the P.N.Ț, in the rural environment. The National-Liberal Party had been in the background since 1938. Founder of the Single Workers' Front, on May 1, 1944, the Banat regional organization of the Communist Party would constantly try, after returning to legality (August 23, 1944), to minimize the influence of the Social Democrats on the unions in the area, to gain supremacy within the FUM and to eliminate people who did not share the communist ideology of business management, administration and the army. In all the counties of Banat (Caraș, Severin and Timiș-Torontal), in the last months of 1944, the Communist Party was particularly concerned with expanding its mass base by attracting certain categories of workers and peasants to its side. The Communists also closely monitored their mass organizations (Plowmen's Front, Patriotic Defense, Patriots Union, Madosz, Jewish Democratic Committee, etc.), organized large demonstrations under the auspices of the Single Workers' Front, in favor of the installation. a government of the National Democratic Front, a new coalition, in which they played, this time, a preponderant role (they were also part of the National Democratic Bloc, formed on June 20, 1944, along with the National Peasant Party, the National Liberal Party and the Social Party -Democrat) and were concerned with administrative "purification", considered an indispensable step in taking control of important institutions. However, the popularity of the communists was still quite low in the first months after the August 23, 1944 coup. With the support of Moscow and Soviet leader Stalin, the Communists will begin the assault on power, completed on March 6, 1945, by imposing the first pro-communist cabinet in Romanian history, led by Dr. Petru Groza, president of the Plowmen's Front.

Keywords: *Communist Party, Single Workers Front, National Democratic Bloc, National Democratic Front, coalition, purge, Banat.*

Rezumat: În Banat, în această perioadă, există o simpatie tot mai mare a populației față de P.S.D. în mediul urban și, respectiv, al P.N.Ț, în mediul rural. Partidul Național-Liberal se afla pe plan secund din 1938. Fondator al Frontului Unic al Muncitorilor, la 1 mai 1944, organizația regională bănățeană a Partidului Comunist va încerca constant, după revenirea la legalitate (23 august 1944), pentru a minimiza influența social-democraților asupra sindicatelor din zonă, pentru a câștiga supremația în cadrul FUM și pentru a elimina oamenii care nu împărtășeau ideologia comunistă a managementului afacerilor, administrației și armatei. În toate județele Banatului (Caraș, Severin și Timiș-Torontal), în ultimele luni ale anului 1944, Partidul Comunist s-a preocupat în mod deosebit de extinderea bazei de masă prin atragerea unor categorii de muncitori și țărani alături de el. De asemenea, comuniștii și-au monitorizat îndeaproape organizațiile de masă (Frontul Plugarilor, Apărarea Patriotică, Uniunea Patrioților, Madosz, Comitetul Democrat Evreiesc etc.), au organizat ample manifestații sub egida Frontului Unic al Muncitorilor, în favoarea instalării. un guvern al Frontului Național Democrat, o nouă coaliție, în care au jucat, de data aceasta, un rol preponderent (au făcut parte și din Blocul Național Democrat, format la 20 iunie 1944, alături de Partidul Național Țărănesc, Național Partidul Liberal și Partidul Social Democrat) și s-au preocupat de „purificarea” administrativă, considerată un pas indispensabil în preluarea controlului asupra instituțiilor importante. Cu toate acestea, popularitatea comuniștilor a fost încă destul de scăzută în primele luni după lovitură de stat din 23 august 1944. Cu sprijinul Moscovei și al liderului sovietic Stalin, comuniștii vor începe asaltul spre putere, care a fost finalizat la 6 martie 1945, prin impunerea primului cabinet

procomunist din istoria României, condus de dr. Petru Groza, președintele Frontului Plugarilor.

Cuvinte-cheie: *Partidul Comunist, Frontul Unic Muncitoresc, Blocul Național Democrat, Frontul Național Democrat, coaliție, epurare, Banat.*

Lovitura de stat de la 23 august 1944 a propulsat Partidul Comunist din România (P.C.d.R.), un partid insignifiant, la putere, în cadrul Blocului Național-Democrat (B.N.D.), alături de marile partide democratice – Partidul Național-Țărănesc (P.N.Ț.), Partidul Național Liberal (P.N.L.) și Partidul Social-Democrat (P.S.D.) (Scurtu, Buzatu 1999, 422-443; Surpat, 1988, 19-32). Partidul dispunea, la momentul loviturii de stat, de sub 1.000 de membri, dintre care doar 80 în București (Tismăneanu 2005, 68).

P.C.d.R. era perceput, încă de la fondarea sa, ca un corp străin în sistemul partidist românesc, având o conducere formată, în principal, din alogeni. „Însă, făcând abstracție de Pătrășcanu, și de alții asemenea lui, elita P.C.d.R. era formată, în principal, din indivizi cu nume ciudate și cu accente ciudate, care au contribuit foarte mult la perceperea generală a P.C.d.R. ca fiind un partid străin de România. Mai mult, printr-o retorică internaționalistă a Partidului Comunist Român (P.C.R.) (P.C.d.R. – n.n.), ei atrăgeau, în special, pe cei care nu aveau un atașament puternic față de idealul României Mari.” (Tismăneanu 2005, 90; Păiușan 2018, 276-282). În consecință, „este demn de remarcat faptul că, între excluderea lui Gheorghe Cristescu (Scurtu 1996, 66), în anul 1924, și numirea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, în 1944, niciunul dintre secretarii generali ai P.C.R. nu a fost etnic român: unii dintre ei, precum Elek Köblös sau Ștefan Foriș au fost maghiari, alții au fost evrei, bulgari, polonezi sau ucrainieni.” (Tismăneanu 2005, 96).

Propulsarea, la putere, a comuniștilor s-a datorat intrării României, în anul 1944, în sfera de influență sovietică (Chiper, Constantiniu, Pop 1993, 9), România devenind un satelit al U.R.S.S.-ului, „satelitizare care a fost făcută în perioada postbelică, prin acordul celor trei Mari Puteri (S.U.A., Marea Britanie și U.R.S.S.), care s-au înțeles între ele în ceea ce privește sferele de influență, chiar dacă au făcut-o în mod ostil.” (Arendt 2006, 623).

În teritoriu, P.C.d.R.-ul era organizat, încă din ilegalitate, pe regionale. Astfel, din Regionala Banat făceau parte județele: Arad, Caraș, Severin, Timiș-Torontal. Dar organizațiile comuniste din cele patru județe țineau greu legătura cu Regionala, al cărui sediu era la Timișoara. În această situație, Regionala avea indicații precise.

Astfel, din raportul asupra activității Comitetului Regional Banat al P.C.d.R.-ului, pe intervalul 27 august-7 septembrie 1944, rezultă că situația, la 27 august, era următoarea: 1) Tovarășul (Tov.) Jean (probabil unul conspirativ – n.n.), delegatul Comitetului Central (C.C.) în momentul sosirii noastre, pe lângă o serie de măsuri luate greșit, s-a găsit în imposibilitatea de a cuprinde toată munca, din cauza evenimentelor care au depășit puterea organizației de a rezolva slăbiciunile.

2) Din punct de vedere politic, spiritul, în sânul organizației de Partid, regional și local, s-a înclinat mult spre o orientare sectară. Pe de o parte, o lipsă accentuată de a vedea rolul Partidului în mobilizarea muncitorimii pentru lupta patriotică și, pe de altă parte, lipsa concentrării forțelor în vederea realizării mișcării sindicale pe baza Frontului Unic Muncitoresc (F.U.M.) (A.N.S.J.T. 1944, 7), angrenat să scoată manifestul Frontului Patriotic (Zaharia, Alexandrescu, Surpat 1988, 7); în schimb, manifestul Partidului cădea în plan secundar. Nu s-a ținut nicio adunare sau manifestație de masă, afară de unele consfătuiri mai largi, în uzină. Legătura cu P.S.D. lipsea (A.N.S.J.T. 1944, 7).

Se critica lipsa spiritului partinic, în special la Alexandru (nume conspirativ – *n.n.*), care ducea o muncă anarhică, pe linie de agitație-propagandă, cu viața morală putredă și cu spirit politicianist, pentru a aduce haos¹ (Buzatu 2007, 662). Cam așa pe terenul financiar, unde fiecare membru al Regionalei și Localei dispunea de mari sume de bani de la ei, ceea ce a dus să se înceapă să se vorbească (sic!) despre comuniști că au bani mulți. Un exemplu cum se mânuiau banii Partidului este faptul că, în primele zile, la dispoziția organizației erau trei mașini, cheltuind fiecare mașină, pe zi, între 25-35.000 lei. De asemenea, repartizarea diferitelor sume la activiști, sub diferite nume, oferind unei tovarășe (sic!), drept ajutor de eliberare, 60.000 lei. Un control asupra sumelor deținute de diferite elemente, ca Alexandru, aceasta nu s-a făcut. Domnea, de asemenea, un spirit nesănătos, familiar, de operă, unde nu lipsea și colaborarea, în privința raporturilor intime între diferiți activiști. Un exemplu în această privință îl poate oferi cazul Alexandru, membru al Regionalei, care era cunoscut sub numele de „omul cu cele zece dame noaptea.” (A.N.S.J.T. 1944, 7).

Referindu-se la colaborarea în B.N.D., se afirma că „legăturile Partidului nostru cu celelalte partide erau foarte reduse; pe toată acțiunea Blocului era, încă, într-o fază foarte inițială.” (A.N.S.J.T. 1944, 7).

La punctul 3 din raport se evidențiază faptul că, pe terenul organizatoric și al acțiunilor, sectarismul politic al tovarășilor („tov-ilor”) era, în mod firesc, evident. Pe lângă cadrele necontrolate, pe lângă membrii de Partid neclarificați, ceea ce este sub apreciere, și necunoaștere în mult locuri, e celula lor de uzină, ca fortărețele de bază ale Partidului. Membrii Secretariatului Regionalei nu știau precis din cine se compune Comitetul Regional și Comitetul Local. Lipsa de colaborare sistematică, între membrii secretariatului regional. În momentul actului din 23 august, Regionala n-avea legătură cu: Reșița, Valea Jiului, Deva și Arad, centre importante unde lipsea organizația de Partid. În Comitetul Local Timișoara, la ședințele de comitet participau oameni care nu aveau nicio relație cu comitetul sau chiar nici cu Partidul. Coeziunea între oameni lipsea din comitet (A.N.S.J.T. 1944, 7).

La punctul 4 din raport este indicată conducerea Regionalei: Secretarul Regionalei: Silaghi Leontin (nume conspirativ Nicu); membri: Drăgan (Mircea), Baumgartner (Alexandru), după unii și Lili (Vilma)², după alții nu.

¹ Este vorba de Comitetul Județean P.C.d.R. Timiș-Torontal.

² Este vorba de Lili Drăgan, soția lui Ilie Drăgan.

La punctul 5 este prezentată conducerea, secretar fiind Mircea, adică Drăgan, care ținea legătura cu celula de la C.F.R. Timișoara și de la Fabrica de Lanțuri. Mircea, se arăta în raport, era muncitor ceferist (A.N.S.J.T. 1944, 7).

În continuarea raportului se face o caracterizare a fiecărui cadru de conducere. Astfel, Mara era ungueroaică, muncitoare, cu numele adevărat Maroti Marghit și era responsabilă pentru Apărare (adică Apărarea Patriotică, A.P., o formațiune aliată și condusă de comuniști – n.n.), și ținea legătura cu comitetele de inițiativă sau comitetele de fabrică din uzinele: *Dermata*, *Standard*, *Herzog*, *Dura* și *Mănuși*. Lili, ungueroaică, muncitoare, responsabilă pentru tineret și femei, ținând legătura cu uzinele *Hammer* și *Timiș*. Geszö – ungur, șofer, numele legal Iuhasz, responsabil la naționalități, ținea legătura cu uzinele *Bozsak*, *Fadepa*, *Filt*, *Friedrich* și *Manar*. Pavel – român, fără a cunoaște limba, muncitor, ținea legătura cu comitetul de fabrică de la *Fabrica de Lanțuri*. Emil – român, muncitor C.F.R., responsabil cu munca în comitetul de inițiativă de la C.F.R. (A.N.S.J.T. 1944, 8). Nicolae – muncitor sârb, recent atras în Partid, cu munca în comitetul de fabrică de la *Dermata*. Pavel, Emil și Nicolae (nume conspirative – n.n.) fuseseră atrași, în ultimele zile, în comitet.

Erau enumerate și celule de partid. Astfel, C.F.R. era prima celulă: secretar – Emil; membri – Nedelcu, Creția Corin, despre care se specifica că erau membri de partid de aproape un an. A doua celulă avea, ca secretar, pe Balas, iar, ca membri, pe Grigore Cotoară și Saraban, care erau membri de partid de aproximativ un an. Celula de la Fabrica de Lanțuri îl avea, ca secretar, pe Pavel, iar, ca membri, pe Ferdinand și Pișta (care avea vechime mică), iar „celula pe linie evreiască” era compusă din Süket și dr. Gartner. Celula de la Madosz era condusă de: Dezsö, având, ca membri, pe István, maghiar, muncitor și care avea vechime, în partid, de 3 ani; Egi, maghiară, muncitoare; Ischl, membru de partid de la fabrica *Filt*, muncitor maghiar, membru de partid de o lună, „Gârbonie, care era muncitor sârb și membru de partid cu întrerupere.” După cum consemnează documentul, existau și membri de partid neîncadrați în celule. Aceștia erau: Ilona, evreică, calificată, membră de partid de 2 ani, care muncea la Apărare (adică la A.P., organizație inițiată și condusă de P.C.d.R.) (Marin, Oancea 1971, 176); Ionel, care era evreu, funcționar, membru de Partid de două luni, și care era responsabil tot la Apărarea Patriotică; Eva, tot evreică, membră de partid de o lună și care era responsabilă de organizația de femei a P.C.d.R. (A.N.S.J.T. 1944, 8).

În analiza referitoare la organizațiile de masă aliante comunistilor, era prezentată următoarea situație. În ceea ce privea comitetele, membrii Comitetului Local al P.C.d.R. țineau legătura cu anumite întreprinderi, aceștia având comitete de fabrici în 4 uzine și comitete de inițiativă în 11 uzine mai mari sau mai mici. Nu exista, însă, niciun plan stabilit pentru trecerea la organizarea sindicatelor.

De Uniunea Tineretului Comunist (U.T.C.) era responsabilă, din partea Comitetului Local, Lili, care avea legături sectare cu câțiva tineri, dar, ca organizație, era incompletă. În schimb, Apărarea Patriotică cuprindea 36 de membri, care erau, în majoritate, evrei, aceasta păstrând forma și linia veche. La organizația de femei, de care era responsabilă Eva, nu exista niciun fel de muncă.

În cadrul secției pentru minorități, activa Munteanu, cu o celulă specială și aproximativ 15-20 muncitori, simpatizanți ai Partidului, ce dezvoltă, însă, o activitate sectară. Înspre germani, existau câteva legături individuale. Cu organizația independentă a sârbilor din Banat exista o influență slabă, în afara acesteia existând și un comitet de 6-8 sârbi. În ceea ce privește țărănimea, existau legături slabe, cu câteva sate din Banat. Există și o relație familiară a Regionalei Banat a P.C.d.R.: există un comitet format din 3 persoane.

În acest caz, Comitetul Regionalei P.C.d.R. Banat concluziona: „Din situația organizatorică de sus reiese clar caracterul sectar al organizației și muncii de Partid.” (A.N.S.J.T. 1944, 8).

În capitolul II al raportului, intitulat „Măsuri pe baza stabilirii lipsurilor și a posibilităților concrete”, se trasau sarcinile organizatorice. Secretarul regional al P.C.d.R. primea sarcina și raporta la Secretariatul Regional, care trebuia să-l scoată pe Alexandru, și înlocuirea lui cu Miron; trebuia făcut rezumatul raportului lui Miron (nume conspirativ – n.n.) asupra Agit.-Prop. (resortul de Agitație și Propagandă – n.n.). Mai trebuia, apoi, să fie tipărit manifestul Regionalei în legătură cu evenimentele, într-un număr de exemplare, lăsat la latitudinea secretariatului, și începerea imediată a verificării situației fiecărui membru de Partid, întocmirea dosarului cu declarațiile referitoare la rezolvarea situației celor ieșiți din închisori și lagăre, și punerea lor la muncă. Se mai impunea, conform indicațiilor, punerea lui Nicu responsabil cu munca efectivă în organizația locală, condusă de Mircea, și scoaterea lui de la Bloc (B.N.D. – n.n.), pentru a ușura munca efectivă. Una din măsurile luate era ca niciun element neîncadrat în Partid nu poate reprezenta sau vorbi în numele Partidului, și dezavuarea tuturor organizațiilor formate din elemente care nu aveau dreptul de a exercita calitatea de membru de Partid (A.N.S.J.T. 1944, 8).

Alte sarcini erau alcătuirea Blocului, scoaterea manifestului Blocului, organizarea gărzilor naționale, o acțiune comună în interesul prizonierilor sovietici, punerea problemei curățirii aparatului administrativ de elemente hitleriste. Mai trebuia pregătit un ziar de Partid pentru regiunea Banat, care a și apărut (A.N.S.J.T. 1944, 9), și demiterea provocatorului Galescu Marcu. În același sens, s-a hotărât în vederea lichidării spiritului nepartinic, punerea în fața organizațiilor de Partid, respectarea principiilor de bază ale Partidului, a disciplinei conspirației (!??), vigilenței și creșterea spiritului de răspundere, verificarea disciplinei financiare și controale în numele lui Jean (*Luptătorul Bănățean* 1944, 9; Ungureanu, Eremia 2015, 294-297).

În raportul Regionalei Banat a P.C.d.R. se relevă faptul că a fost ajutată și organizația comunistă locală Timișoara. Astfel, primul ajutor dat era o clarificare secretă a principiilor organizatorice ale Partidului și a datoriilor celor mai elementare ale membrilor de Partid. Aceasta s-a făcut în cadrul a două lecții ținute de noi. În vederea reorganizării comitetului local, Vințe³ a lucrat împreună cu Mircea, iar, cu intrarea lui Nicu în comitet, am căutat să întărim munca politică și organizatorică a

---

³ Este vorba de Ioan Vințe, membru.

celulei de partid. A fost însărcinat Kali cu munca sindicală, sub controlul lui Nicu, având în vedere experiența lui în această privință și am căutat concentrarea acestui sector de muncă în mâna unui tovarăș priceput, față de situația precedentă, când fiecare membru din Comitetul Local avea legături cu diferite uzine. În același timp, s-a hotărât desființarea celulelor pe minorități și repartizarea tuturor membrilor de partid pe celule de întreprinderi, pe baza verificării fiecăruia. Trebuia înfăptuită și ridicarea de candidați de partid, din muncitori cinstiți și devotați, întărirea Partidului, întărire care să fie făcută paralel cu întărirea și lărgirea muncii sindicale. Era necesar, se preciza în raport, ca baza organizației de Partid să fie celulele de fabrici, și să fie desființată pălăvrageala. Trebuia impusă și normalizarea vieții în sediul Partidului, prin secretarul organizațiilor de masă, Apărare, syndicate, etc., în care nu pot intra decât membrii de Partid și tineretul, până la găsirea unui local potrivit. Se preciza că trebuie făcută oprirea folosirii mașinilor plătite, fiind folosite mașinile rechiziționate, și încetarea cheltuielilor fără urmă. (*Luptătorul Bănățean* 1944, 9).

În raport a fost anunțată și reorganizarea comitetului local, cu următoarele sectoare de muncă: *Nicu*, secretar responsabil pentru syndicate, Uniunea Patrioților (U.P.) și o Comisie Financiară; *Mircea*, secretar responsabil pentru munca la sârbi și celulele C.F.R., Fabrica de Lanțuri și Cartier; *Mara*, responsabilă pentru U.T.C. și organizația de femei; *Dezső*, responsabil pentru Apărare Patriotică, Madosz și evrei; *Pavel*, responsabil pentru munca țărănească; *Svil* (?), responsabil pentru întărirea muncii sindicale; la fel – și *Nicolae* (toate nume conspirative – n.n.). Biroul Local era format din *Nicu*, *Mircea* și *Dezső*.

În același sens, pe linie sindicală s-a înființat comitetul de inițiativă pentru formarea sindicatelor pe oraș, din 38 de delegați, reprezentând peste 20 de întreprinderi. Pentru această activitate, atât pe linia politică, cât și pe cea sindicală, a existat un contact strâns cu social-democrația și au fost redactate moțiuni pe întreprinderi, pentru a presa autoritățile în vederea obținerii dreptului de adunare în uzine.

A fost reorganizată, conform raportului, și Apărarea Patriotică, pe o bază mai largă, având în frunte pe prof. Novac(u) (Rusu 2016, 236-237), membru de partid, prof. Drăgulescu⁴ (Rusu 2016, 540-541) și Tămaș. S-a constituit și comitetul U.T.C., format din: Corin (C.F.R.), Harasim (C.F.R.), Glava – muncitor constructor, având, ca sarcină, organizarea maselor largi ale tineretului și organizarea lor pe bază de celule largi. A fost tipărit un afiș.

Reorganizarea a cuprins și U.P., având, acum, un comitet format din Ciont (nume ilegal de tovarăș), membru de partid (funcționar); Ilona, membru de Partid; Grigore, muncitor; Boduri, muncitor, care avea sarcina de a lichida vechea orientare sectară și a se îndrepta, pe baza noii linii, spre masele largi ale poporului. Din noul comitet al Madosz-ului făceau parte: Dezső, Erzsi, Toth, Mesaroș, Balint, toți muncitori. Aceștia au publicat și un manifest contra hitlerismului (A.N.S.J.T. 1944, 9).

---

⁴ Este vorba de C. Drăgulescu.

În capitolul III al raportului, intitulat „Măsuri luate spre provincie”, se reliefa fenomenul că, la Sibiu, au sosit, din închisoare, Moțiu și Barbu, cu Elias, și că a fost trimis Popa Ilie spre a preveni cadrele de acolo și a ajuta în împiedicarea acțiunii lor distructive (A.N.S.J.T. 1944, 106).

Deva, Simeria și Valea Jiului constituie un subcapitol al documentului, în care se afirmă că, luându-se la cunoștință că, la Deva, s-a format un comitet de Partid din elemente vechi, oportuniste, nemembri de partid, și plecarea lui Gilbert în această regiune, care, în mod abuziv, s-a afișat ca membru de partid, a fost trimis tovarășul Jean în această regiune, pentru a pune lucrurile la punct (A.N.S.J.T. 1944, 106).

La Turda exista un comitet de trei, în frunte cu avocatul Negrea. Munca era, însă, sectară, având depozite de arme și sute de dezertări în munți, după cum declară ei. S-a stat de vorbă cu un element slab din comitet, căruia i s-au dat instrucțiuni (A.N.S.J.T. 1944, 106).

Reșița era, însă, fără organizație de partid, în urma reținerilor. După evenimentele de la 23 august 1944, Hromatka și Popeti (Marin, Oancea 1971, 216) și cu toți cei căzuți în anul 1942, cu purtare foarte proastă, eliberați din închisori și lagăre de concentrare, s-au constituit în organizație de Partid și, ca reprezentanți ai Partidului, au format Blocul⁵. „Văzând această situație, au fost trimiși Prică și Munteanu, primul pe linie U.T.C., al doilea pe linie sindicală și patriotică, având calitatea de a discuta cu cei de acolo, în numele nostru, iar cei care, se afirmă în raport, s-au afișat ca membri de Partid, au fost puși la punct. A fost scos un manifest al Blocului Democrat, de Hromatka și Popeti, în numele muncitorimii.” (A.N.S.J.T. 1944, 106). În schimb, pe linie sindicală era semnalată o situație confuză, deoarece s-a mers pe drumul sindicatelor româno-germane. S-au dat, însă, instrucțiuni precise, în această chestiune atât prin Prică și Munteanu, cât și prin deplasarea lui Jean (A.N.S.J.T. 1944, 106).

Se preciza că, la Arad, a fost trimis dr. Solomon. Chiar înainte de sosirea noastră la Timișoara, la Arad, pe linie de partid, Solomon l-a pus, aici, pe Hamza, un ceferist cu purtare considerată proastă, la cădere⁶, să semneze apelul Blocului în numele Partidului. El a creat un comitet de Partid și a concentrat toate forțele Partidului în tratative și conferințe de sus, pe linia Blocului. Solomon a pus, la diferite posturi de Partid, elemente necontrolate, fără a avea dreptul la calitatea de membri de partid (Popeti, Maghiari, Marta etc.). A creat celule pe naționalități și s-a înconjurat, în muncă, de elemente burgheze și capitaliste evreiești, în detrimentul legăturii cu elementele majoritare (A.N.S.J.T. 1944, 106).

Dar această situație nu convenea conducerii P.C.d.R.-ului. Astfel, în istoriografia comunistă din Banat, de după 23 august 1944, se subliniază faptul că „Prigoana creată, la care erau supuse cele mai multe naționalități conlocuitoare de regimul fascist, a avut, ca urmare, întărirea sentimentelor naționale ale tuturor categoriilor sociale. În această situație, P.C.d.R. a pus un accent deosebit pe combaterea unor tendințe de izolare națională, care se manifestau în rândul naționalităților conlocuitoare. Înfierând

⁵ Este vorba despre Blocul Național Democrat.

⁶ Arestare.

șovinismul și intoleranța națională, propagată de fasciștii români, comuniștii demolau, totodată, cu vigoare, și tendințele naționaliste care erau stimulate de elementele exploatare și reacționare din cadrul naționalităților conlocuitoare (Marin, Oancea 1971, 242).

Se mai releva faptul că dr. Solomon a dus o muncă sectară, datorită cărui fapt munca sindicală a rămas pe plan secundar. În același timp, acesta a scos membrii de Partid din întreprinderi, ca pe cei de la Fabrica de Textile și Astra, ceea ce a cauzat o nemulțumire vădită din partea muncitorilor. Am primit casa hitleristă – se reliefa în raport – unde Solomon a instalat un element, membru de Partid, Leichman, care, de zece ani, era un exponent deschis al francmasonilor din Ardeal și care, chiar după caracterizarea lui Solomon, era, până la evenimente (de la 23 august – n.n.), oportunist, inactiv, și, numai atunci, adevărat activ. Avea o celulă la C.F.R., alcătuită din 4 membri, la Astra de trei membri și la Fabrica de Textile, tot din trei. Apoi, au organizat, la evrei, celule „evreiești”, din elemente mic-burgheze și capitaliste, și, la unguri (Madosz), o celulă din trei elemente vechi, oportuniste, inactive, având, ca secretar, pe Kovacs: purtare proastă la cădere (când a fost arestat – n.n.) (A.N.S.J.T. 1944, 106).

Dar, afirmă istoriografia comunistă: „Sub îndrumarea P.C.R. (P.C.d.R. – n.n.), Madosz-ul a combătut, prin membrii săi, agitația elementelor șovine, care înveninau pe oamenii muncii maghiari, ca, în loc de lupta comună, alături de frații lor români, să plece în Ungaria horthystă.” (Marin, Oancea 1971, 164).

În cadrul muncii sindicale din orașul Arad, exista un comitet de inițiativă la Astra, un comitet de fabrică la C.F.R., la Întreprinderea Schwartz – un comitet de fabrică, și legături cu aproximativ 15 întreprinderi mai mici sau mai mari.

În județ existau legături cu 13 comune și cu organizația de Partid de la Lipova-Radna, iar la Curtici, Pecica și în două comune existau comitete țărănești antihitleriste. Pe linia U.T.C.-ului exista un comitet de tineri evrei mic-burghezi, condus, din partea Partidului, de către Maghiari, un element sectar, cu purtare proastă la Siguranță. Formele de organizare erau „comitetele tinerești și candidații de U.T.C.-iști.” În același timp, la Apărarea Patriotică exista un comitet, considerat îngust, format din 38 membri, din care 34 de elemente mic-burgheze evreiești (A.N.S.J.T. 1944, 106).

Se mai specifica faptul că, în Bloc, Partidul era reprezentat de către Vărșăndan și Duma, care erau membri de partid, dar, pe motivul că sunt slabi, Solomon a delegat, alături de ei, în comitetul Blocului, pe reprezentanții naționalităților: pe Ghelz, suspendat din Partid pentru atitudine oportunistă, din partea germanilor; pe Kovacs, apreciat ca având o purtare proastă la Siguranță, din partea ungarilor; pe Goldschmidt, care era bancher, din partea evreilor. De fapt, aceștia trei duceau discuțiile cu reprezentanții partidelor din Bloc, iar munca lor se rezuma la tratative interminabile, aproape zilnice (A.N.S.J.T. 1944, 107).

O altă problemă semnalată în raport era că, în localul Partidului, au intrat toate organizațiile de masă, un exemplu fiind U.P. (Păiușan 2013, 11-25), cu 11 intelectuali români, conduși de un evreu, membru de Partid suspendat (A.N.S.J.T. 1944, 107).

În ceea ce privea măsurile luate, acestea erau: 1) Reorganizarea comitetului de Partid: Drăgan, care era ceferist, devenea responsabil pentru U.T.C., finanțe, arhivă și C.F.R.; Vârșandan, muncitor de la Astra, era numit responsabil țărănesc; Gruenbaum (funcționar) – la sindicate și naționalități; Duma (Astra) – Blocul, Apărarea Patriotică și celula Astra; Nedici (Fabrica de Textile) – responsabil cu U.P., Madosz, femei și celula Textile.

2) O nouă verificare a membrilor de Partid, scoaterea – din Partid – a lui Maghiari, Popeți, Marta. Desființarea celulelor pe naționalități și repartizarea lor pe celule de uzine și cartiere. Scoaterea lui Solomon din mijlocul celulelor mic-burgheze, punându-i, ca sarcină, respectarea legăturilor organizatorice.

3) La U.T.C., dizolvarea comitetului și schimbarea lui Maghiari cu Lilin⁷ (A.N.S.J.T. 1944, 107), membru de Partid, reorganizarea tineretului pe bază de masă.

4) La sindicat: Concentrarea tuturor forțelor este la această muncă, formând sarcina principală a întregii organizații de Partid. Balica – pus ca ajutor lângă Gruenbaum, având experiență și simpatie largă la C.F.R. Crearea comitetului de inițiativă pe oraș.

5) Scoaterea lui Ghelz și Popeți de la naționalități și punerea lor la munca sindicală.

6) Scoaterea unui manifest de Partid.

7) Scoaterea celor trei reprezentanți ai naționalităților și întărirea membrilor de Partid de acolo. Lichidarea discuțiilor interminabile, pregătirea unei adunări a Blocului, gărzile și presa locală.

8) Reintrarea celor ieșiți de la fabrici și angajarea tuturor elementelor active din fabrici.

9) Aducerea a doi țărani din județ, pentru munca țărănească.

10) În localul Partidului, scoaterea lui Leichman din postul de administrator. Scoaterea organizațiilor de masă din localul Partidului; sindicatul rămâne într-o aripă separată, în mod provizoriu.

11) Atragerea atenției lui Solomon, că merge pe linie sectară.

12) Trimiterea lui Lilin la Arad și chemarea lui Duma, pentru a fi interimar (A.N.S.J.T. 1944, 107).

Un alt raport era cel asupra muncii Agitației și Propagandei din Banat, redactat și semnat de către Miron Constantinescu. Acesta a dat un ajutor, calificat drept prețios, muncii de partid din Lugoj și din Banat, care fusese închis (Miron Constantinescu – *n.n.*), până la 23 august 1944, în penitenciarul din localitate. Astfel, în primele zile după eliberarea din închisoare, a făcut parte din comitetul de coordonare al B.N.D. din reședința județului Severin (Marin, Oancea 1971, 216).

Miron Constantinescu evidențiază, în respectivul raport, că a preluat munca de Agit-prop. (Agitație și Propagandă – *n.n.*) în 28/29 august 1944, iar colectivul de muncă al Agit-prop. era format din trei tovarăși, din care un membru de Partid, Ion Gh.

---

⁷ Andreas Lilin.

Cimponeriu, și doi prieteni ai Partidului, spunându-li-se așa pentru că nu erau nici candidați de Partid, și anume Tener Kato și Octobathl Kuhn. Niciun muncitor nu făcea parte din Agit-Prop. și nu existau legături cu fabricile și satele; de la răsturnarea regimului, Agit-Prop.-ul scosese un singur apel, al Frontului Patriotic Antihitlerist, și era în pregătire un manifest al Partidului (A.N.S.J.T. 1944, 12). Se preciza, în raport, că responsabil pentru Agit-Prop., din partea Regionalei, era Alexandru Banyai (Coriolan – n.n.). „Cu acesta – mărturisea Miron Constantinescu – nu am lucrat”, dar, în noaptea în care i-a predat munca, a avut posibilitatea să-l cunoască și s-a mirat cum de acesta a putut ajunge în Biroul Regional. Era un om – după caracterizarea autorului raportului – de un orgoliu extrem de dezvoltat, ambițios pentru a se ridica, de a parveni la munci de conducere, cam dezechilibrat, cu gesturi nelalocul lor și exagerate, și cu o privire piezișă.

Despre munca din trecut, constatările mele (Miron Constantinescu – n.n.) au fost următoarele:

1) A căutat să se înconjoare numai de elemente mic-burgheze, înlăturând, sistematic, pe tovarășii muncitori.

2) Nu a căutat să ridice cadre, ci, dimpotrivă, să înjosească pe alții, spre a se ridica pe sine (cazul lui Ion Gh. Cimponeriu), ceea ce a provocat unanime nemulțumiri. Întregul Agit-Prop., încă în iulie 1944, a trimis o scrisoare, în această chestiune, Biroului Regional, dar Alexandru nu a arătat-o decât fugitiv Regionalei, și căutând să o prezinte ca un fapt cu caracter personal. Regionala nu s-a sesizat suficient de aceasta.

3) A dezorganizat munca Agit-Prop. prin felul lui dezechilibrat de a munci, sărind de la una la alta și zăpăcind lucrurile.

4) În general, materialul scos e post-factum și prezentat în mod ciudat. Astfel:

a) într-o broșură despre crimele din Transnistria, care are 10-12 pagini, vorbește despre asasinatele de la Râbnița, unde am pierdut pe cei mai scumpi tovarăși: 4-5 rânduri de felul următor: „Aci a murit tov. Lazăr, Gruenberg, Bernard Andor, Iszak, etc.”

b) Manifestul Frontului Patriotic Antihitlerist scrie, prezentând, astfel, toate organizațiile mai sus pomenite (cele din Front – n.n.) drept comuniste și îngustându-le, astfel, caracterul și baza de masă. Se putea formula altfel, dând un caracter larg Frontului (A.N.S.J.T. 1944, 12). Se poate concluziona, din această indicație, că P.C.d.R. nu dorea, deocamdată, să se cunoască faptul că el era în spatele acestor organizații, că el, la înființare, le conducea și le controla, căutând să inducă în eroare populația și să atragă cât mai multe persoane spre aceste formațiuni acoperite ale comuniștilor.

La punctul c) al constatărilor se specifică faptul că, în manifestul Partidului (al Comitetului Regional – n.n.) a lăsat să se strecoare greșeli din cele mai grave, falsificând textul și, deci, înțelesul. Astfel, la lozinci, scrie: „*Trăiască armata română, luptătorul neînfricat pentru independența și libertatea României!*”, „*Trăiască Partidul Comunist!*”, făcând din Armata Română detașamentul de frunte al luptei pentru libertate și nearătând că Partidul, și numai Partidul, este acesta. Textul nostru era:

„Trăiască mândra noastră armată, care luptă vitejește contra hoardelor hitleriste!”, „Trăiască Partidul Comunist, luptătorul neînfricat pentru independența și libertatea României!” (A.N.S.J.T. 1944, 12). Totuși, el (Banyai – n.n.) a tipărit câteva mii de manifeste, cu textul fals, fără să observe.

La punctul 5 al constatărilor, acuzațiile raportorului sunt și mai grave. „Din toată atitudinea sa ieșea un dispreț față de mișcare și o desconsiderare a Partidului. Expresii ca „Comitetul local a fost mereu în criză și nu am putut face nimic cu ei” sau „Timp de doi ani, Comitetul Central nu s-a interesat de noi, și n-am avut niciun fel de legătură” sunt destul de semnificative (A.N.S.J.T. 1944, 12).

Miron Constantinescu concluziona: „N-am avut timp, în câteva zile cât am stat la Timișoara, să citesc tot materialul scos de el, dar cred că sunt nenumărate alte greșeli și manifestări asemănătoare. Concluzia mea: Alexandru, trimis disciplinar la Timișoara, nu s-a transformat, dimpotrivă, vlăguit de un control riguros, a pornit pe o pantă personală, a alunecat tot mai mult spre descompunere și destrăbălare. N-are ce căuta în Biroul Regional, n-are ce căuta la conducerea unui resort de importanța Agit-Prop. În general, nu merită calitatea de membru al Partidului.” (A.N.S.J.T. 1944, 12).

De aceea, el aprecia că prima faptă, întru totul justă, a fost hotărârea luată de Teohari (Ungureanu, Eremia 2015, 5-24) și de Regională, de a-l trage pe o linie mai puțin importantă și de a-l scoate din Regională. „Părerea mea (a lui Miron Constantinescu – n.n.) este că trebuie mers mai departe, până la clarificarea completă a activității nefaste a acestui om.” (A.N.S.J.T. 1944, 13)

Analizând munca Agit-prop-ului între 29 august și 17 septembrie 1944, în raport se releva că, în această perioadă cât a lucrat Miron Constantinescu cu respectiva secție a Regionalei, au fost tipărite mai multe materiale, care au fost răspândite în întreaga regiune: 30 august – 15.000 de manifeste ale Comitetului Regional Banat al Partidului Comunist, tip mare, în limbile română și maghiară; 31 august – 21.000 manifeste ale Comitetului Regional Banat al Partidului Comunist, tip mic, în limbile română și maghiară; 3 septembrie – 11.000 manifeste ale U.T.C. (Kakucs 1979, 417), în limbile română și maghiară, tot tip mic; 15 septembrie – 10.000 manifeste ale C.C. al P.C.d.R. Mai erau în lucru un manifest al sindicatelor, un manifest al Partidului către șvabi și un manifest pentru primirea glorioasei și eliberatoarei Armate Roșii. Manifestele tipărite sunt atașate raportului (A.N.S.J.T. 1944, 13).

Din analiza acestui material, afirma raportorul, comparându-l cu materialul central, am constatat următoarele slăbiciuni: 1) „Atât manifestul Partidului, cât și al tineretului, începe cu „*Tovarășii!*”... Ar fi fost mai just să înceapă cu „*Cetățeni!*” sau „*Români!*”, spre a-i da un caracter mai larg; 2) În manifestul Partidului sunt demascați hitleriștii din Banat, dar nu sunt puși, alături de ei, legionarii, ci doar spunem „ajutoarele lor”, adică ai hitleriștilor. În manifestul tineretului am pus, peste tot, „hitleriști, în zvârcolirea lor de moarte, ajutați de legionarii trădători de patrie...” și „regimul de tiranie al Antoneștilor, înhăitați cu legionarii”. Deși, în Banat, hitleriștii, astăzi, sunt cei mai periculoși, pentru că sunt cei mai bine organizați, înarmați, numeroși, totuși legionarii, pe planul întregii României, sunt dușmanii interni principali;

3) În manifestul Partidului nu este destul elan, dinamism. Am căutat ca, în manifestul tineretului, să nu fie această slăbiciune; 4) În manifestul tineretului nu se insistă suficient asupra tineretului țărănesc, este doar termenul „Pământ”. Dându-ne seama de aceste greșeli și slăbiciuni, le remediem imediat.” (A.N.S.J.T. 1944, 13).

Din primele zile – se precizează în raport – am pus în lucru ziarul Partidului, dar Prefectul ne-a cerut o dovadă că avem aprobarea C.C., pentru a scoate ziarul. Avocatul Ciorman (Gruneanțu 2015, 98) trebuia să aducă această dovadă și n-a adus-o (A.N.S.J.T. 1944, 13). În 7 septembrie am scos ziarul *Luptătorul Bănățean* (A.N.S.J.T. 1944, 13). În realitate, *Luptătorul Bănățean* a apărut în data de 8 septembrie (*L.B.*, anul I, nr. 1, 8 septembrie 1944), pe baza încrederii pe care o dobândisem, între timp, în pregătirea lui. Ziarul a apărut, provizoriu, în două pagini, urmând să crească la 4-6 pagini, și continuă (să apară – n.n.). Primul număr este atacat la ziare, în *Dacia*. (A.N.S.J.T. 1944, 13). Concomitent, am pătruns în presa existentă, deja, la Timișoara, concentrându-se, în special, asupra ziarului *Dacia*⁸, care apare, spune redactorul ei, în 26.000 exemplare. În orice caz, chiar dacă această cifră este exagerată, este cel mai citit ziar bănățean. Am publicat, în acest ziar, toate manifestele Partidului, Tineretului, Apărării, Blocului, apoi articole despre „Prima întrunire a sindicatelor” (8 septembrie), despre Constituția democrată (8 septembrie), „Vizita A.P., din Timișoara, la lagărul de prizonieri sovietici” (8 septembrie), apoi notițe despre redeschiderea Casei Muncii, despre U.P., despre moartea lui Killinger⁹ și arestarea lui Clodiuș¹⁰, în numărul din 7 septembrie, manifestul Partidului – în 6 septembrie (A.N.S.J.T. 1944, 13).

În numărul din 9 septembrie am publicat comunicatul Comitetului Bănățean al B.N.D. pentru înființarea Gărzilor Naționale (Oancea 1988, 228), cu litere groase (A.N.S.J.T. 1944, 13).

La *Vestul*, organul Partidului Național-Țărănesc, am sfătuit pe Petru Sfetca (Păiușan 1995-1996, 245-247) (Păiușan 1995-1996, 245-247; Păiușan 2013, 27), membru al Comitetului Regional, unul din redactorii responsabili, să bage notițe despre hitleriștii șvabi Herzog, Braun, Troszar, etc., lucru pe care l-a și făcut, scriind un articol pe prima pagină („Cazul Herzog”) și notițe, în corpul ziarului, despre ceilalți.” (A.N.S.J.T. 1944, 14).

Se mai specifică faptul că ziarul *Biruința* a publicat manifestul lor, iar ziarul *Ecoul* a publicat extrase din manifestele Agit-Prop.-ului. În același timp, la Arad, au apărut manifeste ale B.N.D. în limbile română, maghiară și germană, care, pe lângă părțile pozitive de clarificare și mobilizare a cetățenilor, au slăbiciuni în ceea ce privește naționalitățile, popularitatea și arătarea ajutorului dat de Armata Roșie și Aliați, și lasă îndrumarea concretă, a formării Gărzilor Naționale sau Cetățenești.

La Lugoj, însă, tovarășii au scos *Gazeta Poporului*, ziar zilnic în două pagini, cu caracter patriotic, pregătind, între timp, apariția unui ziar al Partidului. Tot la Lugoj, dar și la Reșița, au apărut apeluri ale Județenelor B.N.D. (A.N.S.J.T. 1944, 14).

⁸ Pentru ziarul *Dacia*, vezi și Păiușan 2009, 204-205.

⁹ Este vorba despre ambasadorul Germaniei naziste la București, care s-a sinucis.

¹⁰ Însărcinatul, cu probleme economice, al celui de-Al Treilea Reich.

Deci, comuniștii bănățeni au reușit să se infiltreze în ziarele democratice *Dacia*, *Vestul* și *Biruința*, sub pretextul că P.C.d.R. face parte din B.N.D., iar ziarele amintite promovau politica democratică a Blocului.

În realitate, comuniștii își urmăreau propriile scopuri, și acestea dictate de la Moscova, pentru a se infiltra în societatea românească, recte bănățeană, și, în final, spre a pune mâna pe puterea totală.

În continuare, Miron Constantinescu afirma clar că, plecând din Timișoara, a pus următoarele sarcini Agit-Prop.-ului: 1) Completarea cu doi tovarăși, muncitori din fabrici, pe care să îi recomande Comitetul local al P.C.d.R.; 2) Crearea de corespondenți ai ziarului Partidului, *Luptătorul Bănățean*, în fabrici, mine, sate, școli, etc., pentru ca ziarul să fie legat de mase și din publicarea de reportaje, interviuri, etc.; 3) Dirijarea politică a presei de informații; 4) Preluarea ziarului *Dacia* ca ziarul nostru de informațiuni cu caracter larg; 5) Ridicarea de cadre noi muncitorești, țărănești și intelectuale pentru ziaristică (A.N.S.J.T. 1944, 14).

Miron Constantinescu lăsa, ca responsabil, pentru munca Agit-Prop.-ului, pe Ion Gh. Cimponeriu, căruia îi face o caracterizare corespunzătoare. Acesta era în vârstă de 32 de ani, era originar din Reșița, deci un oraș muncitoresc, fiu de mic funcționar, de profesie asistent universitar. Mai menționează că acesta era membru al Partidului, la care a aderat în 1941, în momentul când germanii atacau Moscova, și de un devotament și un spirit de disciplină deosebit. Teohari Georgescu și Comitetul Regionalei au stabilit, pe această bază, ca, după plecarea lui, respectivul să facă parte din Biroul Regional, însărcinat fiind cu munca de propagandă și agitație. Autorul raportului declara că el crede că noul responsabil va corespunde acestei sarcini, și era complet de acord cu numirea acestuia (A.N.S.J.T. 1944, 14). Dar, datorită lipsei de cadre, specifică, pentru început, P.C.d.R.-ului, Agit-Prop.-ul propriu-zis rămâne, astfel, format, inițial, din doi tovarăși, adică Tenner Kato și Kuhn. Dar ar putea rămâne numai fata, adică Kato, iar, în locul lui Kuhn, să intre cei doi muncitori, pe care îi va da organizația locală a P.C.d.R.-ului (A.N.S.J.T. 1944, 14).

Dar, relevă raportul, pe lângă Agit-Prop., mai există un grup de oameni apropiați, care ascultau radio-ul și băteau la mașină, în 8-10 exemplare, Buletinul radio. Mai colaborau și Klein Carol cu secția, care au fost însărcinați cu scoaterea unui ziar german, intitulat *Neue Zeitung*, pentru care au tratat cu proprietarul ziarului, numit Laboș. Acest ziar urma să apară în câteva zile, cu articole și notițe verificate de Agit-Prop. și redactate de grupul german antihitlerist. În același timp, Madosz-ul a reușit să pătrundă la ziarul maghiar *Deli Hirlap*, pe care-l controlează (A.N.S.J.T. 1944, 14). Deci, politica comunistă de infiltrare a avut succes și la presa maghiară bănățeană.

Și raportorul concluziona: „Cred că, studiind materialul de la Centru (C.C. al P.C.d.R. – n.n.), pe baza instrucțiunilor Regionalei, Agit-Prop.-ul din Timișoara, în noua sa formație, completată cu elemente sănătoase muncitorești, va face față carențelor.” Raportul este semnat de Miron Constantinescu (A.N.S.J.T. 1944, 14).

În concluzie, Regionala Banat a P.C.d.R. a început să activeze, cu mai multă intensitate, după 23 august 1944.

Evenimentele de la 23 august 1944 au surprins Regionala Banat a P.C.d.R. cu un număr foarte mic de membri și cu o activitate inconsecventă. Comuniștii bănățeni, se arată în raportul Regionalei către C.C. al P.C.d.R., puțini ca număr și slabi ca activitate, au început să fie reprezentați, în propaganda de partid, prin broșuri și afișe, iar din data de 8 septembrie, prin ziarul *Luptătorul Bănățean*. Un rol important în reorganizarea Regionalei, care cuprindea, la început, cinci județe: Arad, Caraș, Hunedoara, Severin și Timiș-Torontal, l-a avut activistul comunist Miron Constantinescu, care a fost deținut, până pe 29 august 1944, în închisoarea din Lugoj. Acesta, fiind ilegalist, avea o bună pregătire în propaganda de partid și, până în 7 septembrie 1944, a avut un rol determinant în reorganizarea Regionalei, mai ales în propaganda acesteia.

În același timp, comuniștii bănățeni, în cadrul B.N.D., din care și ei făceau parte, căutau să atragă de partea lor din celelalte ziare și reviste aparținând celorlalte partide din Bloc, ca *Vestul*, *Dacia* și *Biruința*. În paginile acestora au publicat, și ei, materiale politice. Deci, în primele zile după 23 august 1944 Regionala P.C.d.R. Banat încearcă să se reorganizeze.

Referințe bibliografice:

- Arendt, Hannah. 2006. *Originile totalitarismului*, ediția a II-a. București: Editura Humanitas.
- Buzatu, Gheorghe. 2007. *România sub imperiul haosului*. București: Editura RAO.
- Chiper, I., Constantiniu, F., Pop, A. 1993. *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane (1944-1947)*. București: Editura Iconica.
- Gruneanțu, Lazăr. 2015. *Avocații din Baroul Timiș (1875-2005)*. Timișoara: Editura Artpress.
- Kakucs, L. 1979. *Participarea tineretului din Timișoara la reconstrucția țării (1944-1948)*, în „Tibiscus”, nr. 4, p. 417.
- Marin, W., Oancea, Gh.I. 1971. *Mișcarea antifascistă și revoluția populară în Banat*. Timișoara: f.e.
- Oancea, Gheorghe, I. 1988. *Rolul P.C.R. în organizarea și conducerea luptei forțelor revoluționare și democratice din Banat pentru democratizarea aparatului de stat și a vieții publice – condiție esențială a consolidării regimului democrat-popular (23 august 1944-noiembrie 1946)*, în „Studii de istorie a Banatului”, nr. XIV, p. 228.
- Păiușan, Radu. 1995-1996. *Aspecte din lupta bănățenilor împotriva odiosului dictat de la Viena*, în „Studii de istorie a Banatului”, nr. XIX-XX, pp. 245-247.
- Păiușan, Radu. 2009. *Atitudinea presei bănățene de limbă română față de anexarea Austriei la Germania (martie 1938)*, în „Studii de istorie a Banatului”, nr. XXVIII- XXIX, pp. 204-205.
- Păiușan, Radu. 2013. *Activitatea Uniunii Patrioților (1944-1945) și a Partidului Național-Popular (1946-1949) în sud-vestul României*. Timișoara: Editura Eurostampa.
- Păiușan, Radu. 2018. *Aspecte ale activității comuniste în Banat în anul 1944*, în „Quaestiones Romanicae”, nr. VII/2, pp. 276-282.
- Rusu, N. Dorina. 2016. *Academicieni români, 1866-2016. Dicționar*, partea a II-a (M-Z), ediția a V-a revăzută și adăugită. București: Editura Academiei.
- Scurtu, I., Buzatu, G. 1999. *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*. București: Editura Paideia.
- Surpat, Gheorghe. 1988. *România contemporană*. București: Editura Politică.
- Tismăneanu, Vladimir. 2005. *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*. Iași: Editura Polirom.
- Ungureanu, C., Eremia, R. 2015. *Apostolii lui Stalin*, vol. III (*Cercul brutelor*). București: Editura Adevărul Holding.

Arhive

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Timiș, d. 1/1944. *Fond Comitetul Regional Banat al P.C.d.R.*

Reviste

Luptătorul Bănățean, 8 septembrie 1944. Timișoara, anul I, nr. 1.